

УДК 323. 325 : 635

Пархоменко Л.А., к.е.н., ст. викладач Уманського НУС ©
Тернавська І.Б., к.е.н., ст. викладач Уманського НУС

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ГРУНТУ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В статті розглядаються проблеми економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в Черкаській області.

Ключові слова: ефективність, фермерські господарства, овочівництво відкритого ґрунту, ринок овочів, собівартість, сума прибутку, рівень рентабельності, фінансове положення підприємства, платоспроможність, конкурентоспроможність.

Овочі є найважливішими та незамінними продуктами у харчуванні людини завдяки високим смаковим, харчовим, лікувальним, дієтичним властивостям. Але, завдяки економічній нестабільності знижуються валові збори овочів, а їх виробництво дедалі більше зосереджується в особистих господарствах.

Проблеми розвитку галузі овочівництва висвітлені в працях відомих вчених-економістів Андреева Н.А., Криворучка В.І., Макаренка П.М., Нелепа В.М., Червена І.І., Шумейка А.І. Ними розроблені теоретичні та практичні аспекти підвищення ефективності промислового овочівництва в країні, проте питання виробництва овочів відкритого ґрунту фермерськими господарствами є найбільш актуальними і вимагають подальшого вивчення.

Теоретичною і методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання, системний підхід і аналіз, фундаментальні положення економічної теорії та наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту.

Об'єм та ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту є одними з основних чинників, що визначають економічні результати функціонування фермерських господарств. Від їх величини залежать об'єм реалізації продукції, рівень її собівартості, сума прибутку, рівень рентабельності, фінансове положення підприємства, його платоспроможність і інші економічні показники.

В процесі аналізу ефективності виробництва овочівницької продукції вирішуються наступні завдання:

- здійснюється систематичний контроль за виконанням плану виробництва овочів відкритого ґрунту в господарстві;
- визначається вплив чинників на об'єм виробництва овочів відкритого ґрунту;
- виявляються внутрішньогосподарчі резерви збільшення виробництва овочів відкритого ґрунту;
- оцінюється діяльність підприємства по використанню можливостей збільшення виробництва овочівницької продукції з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних чинників;

- здійснюється контроль за процесом реалізації продукції і отриманням прибутку; визначення впливу як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників на об'єм реалізації продукції і фінансові результати;

- виявлення резервів збільшення об'єму реалізації овочів і суми прибутку;
- проводиться оцінка роботи підприємства по використанню можливостей нарощування об'єму реалізації овочів відкритого ґрунту, прибутку і рентабельності;

- розробляються заходи щодо використання виявлених резервів.

На рівень економічної ефективності впливають такі фактори, як урожайність, прямі затрати праці на 1 ц, виробнича собівартість та повна собівартість 1 ц, ціна реалізації 1 ц, прибуток на 1 га, прибуток на 1ц, рівень рентабельності [1].

Економічну ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в Черкаській області по категоріях господарств розглянемо в табл. 1.

Таблиця 1

Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в Черкаській області по категоріях господарств*

Показники	Господарські товариства		Приватні підприємства (включаючи ФГ)		в т.ч. фермерські господарства	
	2003р.- 2005р.	2006р.- 2008р.	2003р.- 2005р.	2006р.- 2008р.	2003р.- 2005р.	2006р.- 2008р.
Урожайність, ц з 1 га	77,4	96,9	71,2	102,1	76,1	91,2
Прямі затрати праці на 1 ц, люд.-год.	9,1	4,3	8,3	9,1	5,6	5,3
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	41,1	49,9	26,8	88,2	24,9	37,5
Ціна реалізації 1 ц, грн.	58,8	72,4	37,2	72,0	35,1	34,2
Прибуток (збиток) на 1 га, грн.	718,0	651,0	538,0	-1107	568,0	2058,0
Рівень рентабельності (збитковості), %	43,1	45,1	39,2	-18,3	40,4	70,0

* розраховано за даними Головного управління статистики у Черкаській області

Так, в Черкаській області за період з 2003 по 2008 роки виробництво овочів відкритого ґрунту у фермерських господарствах не було збитковим. Основними показниками, що характеризують ефективність виробництва продукції є сума отриманого прибутку (характеризує ефект виробництва) та рівень рентабельності виробництва овочів (характеризує ефективність виробництва). Для прикладу, суми прибутків від реалізації овочів в розрахунку на 1 га посівної площі у фермерів є найвищими, і в середньому у 2006-2008 роках становили 2058грн. у Черкаській області. Відповідно рівень рентабельності складав 70%, що є досить високим показником в сучасних умовах господарювання.

Порівнявши дані показники із показниками ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в господарських товариствах досліджуваного регіону за

аналогічний період (вони є найпоширенішою формою господарювання), можна зробити висновок про неефективність даної галузі та неспроможність даних господарств до ринкового механізму. Це, насамперед, зв'язано із високою трудомісткістю виробництва овочів в даних організаційних структурах, що складає в середньому 10 люд.-год. на 1 ц овочів порівняно з приватними підприємствами, до яких відносять і фермерські господарства. Даний фактор негативно впливає на собівартість продукції.

Проте, одним із найважливіших чинників ефективності овочівництва відкритого ґрунту є наявність стабільних каналів реалізації продукції, оскільки овочева продукція має нееластичну пропозицію, що пов'язано із її швидким псуванням та незначним терміном зберігання деяких видів овочів. Відсутність своєчасного збуту овочівницької продукції значною мірою призводить до збитковості овочівництва та не дає можливості підприємствам повністю реалізувати наявний виробничий та кадровий потенціал. Це підтверджують і дані наших досліджень, де рівень товарності продукції інколи сягав 29,8%, що є катастрофічним показником. Втім, щодо фермерських господарств, то за період 2006-2008 років рівень товарності складав 68,6-84,7%. Це говорить про розуміння фермерами-овочівниками важливості даної проблеми та побудову певної маркетингової стратегії фермерів щодо збуту своєї продукції. Оскільки за законами ринкової економіки недоцільно виробляти жодного кілограма продукції, якщо вона не матиме збуту (не буде користуватись попитом) [2].

Взагалі ефективність овочівницьких підприємств різних форм власності коливається по роках, що свідчить про сучасну галузеву нестабільність. Як уже зазначалось, виробництво овочів відкритого ґрунту у фермерських господарствах Черкаської області є прибутковим. Причому, наші дослідження доводять певні розбіжності в офіційних статистичних даних та реальних показниках. На наш погляд, це пов'язано із приховуванням дійсних даних фермерами внаслідок недосконалості системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників в умовах сучасної української економіки. А тому справжні показники, на наше переконання є ще вищими.

Середні розміри фермерських господарств Черкащини не дозволяють ефективно використовувати наявну земельну площу при тому напрямі спеціалізації, який характерний для даної зони. Невеликі розміри даних господарств спонукають їх займатися виробництвом працємістких культур (овочі, плоди), а також виробництвом продукції тваринництва.

Дослідження підтверджують, що визначальним напрямком у підвищенні ефективності виробництва будь-якої форми господарювання в умовах багатоукладної економіки, як і раніше, є раціональне і ефективне використання земельних ресурсів, матеріально-технічних засобів, худоби тощо.

Ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в значній мірі залежить від розмірів господарств. На основі анкетного опитування нами здійснено групування фермерських господарств Черкаської області (2008 р.) і виявлено, що найбільш ефективним є фермерське господарство із площею зайнятою овочевими культурами більше 20 га (табл.2).

Таблиця 2

Групування фермерських господарств Черкаської області за розміром посівних площ під овочевими культурами, 2008р.*

Показник	Група господарств за розміром посівних площ під овочевими культурами					
	до 1 га	від 1,1 до 5,0	від 5,1 до 10,0	від 10,1 до 20,0	понад 20га	Разом
Чисельність господарств в групі	12	17	6	3	4	42
В % до загальної чисельності	28,6	40,5	14,3	7,1	9,5	100
Зібрана площа в середньому на 1 господарство, га	0,71	3,27	6,97	18,67	40,33	77,70
Валовий збір овочів в середньому на 1 господарство, ц	21,3	187,2	415,2	690,3	2579,3	436,1
Урожайність, ц/га	30,17	57,22	59,60	36,99	63,97	56,68
Виручка від реалізації овочів в середньому на 1 господарство, тис.грн	65,16	105,47	40,05	31,86	133,97	82,06
Прибуток (збиток) від реалізації овочів в середньому на 1 господарство, тис.грн	8,68	14,57	4,66	-5,6	41,15	12,56
Собівартість реалізованої продукції в середньому на 1 господарство, тис.грн.	56,51	92,37	35,38	34,47	92,83	70,14
Собівартість 1 ц овочів, грн..	266,0	490,00	85,00	54,00	36,00	186,2
Рівень рентабельності, %	15,3	15,8	13,2	-16,2	44,3	17,9

*За даними анкетного опитування

Отже, як підтверджують дані таблиці 2, одним із шляхів підвищення ефективності виробництва галузі овочівництва є концентрація виробництва. Зокрема, найнижчий рівень собівартості виробництва 1 ц овочів відкритого ґрунту 36 грн. та найвищий рівень рентабельності їх виробництва 44,3% у господарствах із найбільшим розміром посівних площ під овочевими культурами. Хоча господарства із площею посівів овочів більше 20 га складають лише 9,5% від усіх фермерських овочівницьких господарств Черкаської області.

Для отримання високих результатів господарювання при виробництві овочів у фермерських господарствах з невеликими площами належить застосовувати високопродуктивні інтенсивні технології виробництва. Оскільки клімат Черкаської області є помірно континентальним з нестійким зволоженням, то одержання стабільних і високих врожаїв можливе за лише умов зрошення.

Вітчизняні вчені підраховали, що для інтенсивного ведення овочівництва у кожний гектар необхідно вкласти \$1-3 тис. (принаймні у перший рік, коли облаштовується система краплинного зрошення). Ціна варіюється залежно від виду культур, які вирощуються, площі, якості води, яка використовується для зрошення, і т.д. При вирощуванні рослин за допомогою краплинного зрошення вносяться потрібні поживні речовини в необхідній кількості і тоді, коли слід. Тож навіть при високих затратах рентабельність, наприклад, вирощування томатів становить не менше 20%. Збільшення урожайності огірків і помідорів при краплинному зрошенні порівняно з дощуванням може досягти 4-5 разів [128]. У Європі фермери вирощують огірків 140-160 т/га (6-9 см завдовжки), ми ж поки

маємо у найкращі роки 20 т/га цих овочів. Урожаї овочевих культур у тих фермерів, які вирішили використовувати системи краплинного зрошення, зросли у кілька разів (табл. 2.20): томатів - 80-120 т/га, цибулі - 60-120 т/га, перцю - 50-60 т/га, картоплі - до 40 т/га. При цьому також можливе одержання двох врожаїв з одного поля протягом року. Це дає змогу істотно знизити затрати на технологічне переобладнання та собівартість продукції, а отже отримати додаткові прибутки.

Проте, досвід застосування різних способів поливу свідчить, що ефективність зрошувального овочівництва зросла саме завдяки появі насамперед краплинного зрошення.

Для прикладу розглянемо економічну ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту у ФГ „Агрофірма „Базис” Уманського району Черкаської області з застосуванням краплинного зрошення (табл.3).

Таблиця 3

Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту у ФГ „Агрофірма „Базис” Уманського району Черкаської області*

Показники	2004р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2008р. до 2004р., %
Урожайність, ц з 1 га	128,8	211,4	249,7	127,1	161,6	125,4
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	39,8	35,7	39,2	156,7	86,1	216,3
Затрати праці на 1 ц, люд.-год.	8,91	7,76	7,44	12,90	9,60	107,7
Повна собівартість 1 ц, грн.	47,5	61,0	50,7	107,7	85,8	180,6
Повна собівартість реалізованої продукції, тис.грн.	107,8	214,7	202,5	173,1	65,0	60,2
Виручка від реалізації, тис.грн.	128,2	304,5	198,6	209,3	76,0	59,2
Ціна реалізації 1 ц, грн.	56,5	86,6	49,7	130,2	100,4	178,0
Прибуток (збиток), тис.грн.	20,4	89,8	-3,9	36,2	11,0	53,9
Рівень рентабельності (збитковості), %	18,9	41,8	-1,9	20,9	16,9	-2пп

*- розраховано на основі первинної звітності ФГ

З даних таблиці 3 видно, собівартість реалізації 1 ц овочів найнижчою була в 2008 році, в інших роках вона постійно зростала і у 2005 році склала 214,7грн на 1 ц. Ціна реалізації у 2006 р. дещо знизилась порівняно з 2004 р., але у наступні роки мала тенденцію до зростання, що є позитивним явищем. За досліджуваний період ціна реалізації зросла на 78%.

Отже, виробництво овочів відкритого ґрунту в господарстві за досліджуваний період є рентабельним і прибутковим, крім 2006р., де рівень збитковості склав – 1,9%, тобто господарство отримало збиток в розмірі 3,9 тис. грн. Найвищим рівень рентабельності був у 2005 році – 41,8%. Це пояснюється тим, що на ринку склалася досить висока ціна реалізації овочів.

Можна сказати, що господарство непогано пристосоване до господарювання в ринкових умовах. Виробництво овочів відкритого ґрунту в господарстві приносить значні прибутки.

Підводячи підсумки можна сказати, що шляхи підвищення ефективності овочівництва у кожному господарстві будуть різними, виходячи з конкретних умов. Так, в одних господарствах потрібно, в першу чергу, підвищити механізацію виробництва, у других — поліпшити комплектування та навчання кадрів, у третіх — удосконалити структуру посівних площ овочевих культур і т. д. Але є загально визнані шляхи підвищення ефективності виробництва овочів. Серед них можна виділити такі:

1. підвищення врожайності овочів;
2. зменшення втрат вирощених овочів на всіх стадіях від збирання до споживання (ці втрати становлять понад 30 % вирощеного врожаю);
3. зменшення у всіх господарствах нестандартної продукції;

Підвищенню економічної ефективності овочівництва у фермерських господарствах областей Правобережного Лісостепу сприятиме:

1. впровадження інтенсивних технологій, які забезпечують механізацію виробничих процесів (обробітку ґрунту, сівби, збирання і післязбиральної обробки продукції, крапельне зрошення);
2. проведення комплексу заходів із захисту рослин від шкідників і хвороб, боротьба з бур'янами;
3. використання високоврожайних і придатних для механізованого збирання сортів;
4. здійснення комплексу прийомів по формуванню заданого врожаю;
5. поглиблення господарської та внутрігосподарської спеціалізації та концентрації;
6. раціональне поєднання овочівництва відкритого та закритого ґрунту;
7. прями зв'язки господарств із заготівельниками;
8. налагоджені стабільні канали збуту тощо [3].

Таким чином, за рахунок підвищення урожайності овочевих культур, зменшення втрат овочів на всіх етапах їх виробництва та інших техніко-технологічних та організаційно-економічних заходів у фермерських господарствах можна здійснювати ефективне виробництво овочів.

Література

1. Семенда Д.К., Здоровців О.І., Котик П.С. та ін. Аграрна економіка: Підручник. - За редакцією Д.К. Семенди та О.І. Здоровцова. - Умань, 2005-С.318.
2. Мармуль Л.О. Методичні засади дослідження фермерських та особистих господарств в АПК регіону / Л.О. Мармуль, Г.Є. Жуйкою, С.В. Волович // Методичні основи сучасного дослідження в аграрній економіці : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., Житомир, 3—5 березня 2005 р. : в 3-х ч. — Житомир : Вид-во «Державний агроекологічний університет», 2005. — Ч. 2. — С. 29.
3. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку : інформ.-аналіт. зб. / за ред П.Т. Саблука та ін. — К. : ІАЕ УААН, 2008. — Вип. 9. — 764 с.

Рецензент - д.ф.-м.н., проф. Філевич П.В.